

Marraskuun manifesti

Kalle Michelsen

Yliopistojen rehtorit julkaisivat viime vuoden marraskuussa punakantisen Manifestin. Se ei ollut yhtä uhmakas kuin Suomen autonomiaa uhanneet keisarilliset manifestit, mutta myös rehtorit vaativat kovia asioita. Valtiovallalta haluttiin lupaus kansallisesta kehityshankkeesta, jolla turvataan yliopistojen menestys. Vastalahjaksi yliopistot lupasivat kehittää opetusta, tiivistää yhteistyötä ja vahvistaa kansainvälisiä verkostoja.

Rehtorit toivat julki harvinaisella tavalla sen suuren huolen, joka rasittaa suomalaisia yliopistoja ja korkeakouluja. Yliopistot ovat epäitsenäisiä valtion tilivirastoja, joten ne joutuvat alistumaan valtion ankaraan käskyvaltaan. Hallinnon tehostamisohjelma ja tiukentunut tulosohejaus ovat jo ajaneet suomalaiset yliopistot kriisiin. Julkisen sektorin giljottiini uhkaa leikata suuren määrän virkoja ja aluepoliittiset saksat silpovat suurella vaivalla rakennetun yliopistoverkoston. Rehtorien punainen manifesti on hätähuuto Suomen tieteen autonomian pelastamiseksi.

Puoli vuosisataa sitten valtio otti yliopistot huostaansa, koska yliopistot eivät selvinneet taloudellisista velvoitteistaan ja valtakunnan lahjakkuusreserveille haluttiin antaa tasapuolinen mahdollisuus päästä osalliseksi tieteen ja teknologian kehityksestä. Valtio oli hyvä isäntä, sillä Suomen elinkeinoelämällä ei ollut rahaa, tahtoa tai ymmärrystä tukea tieteellistä ja teknologista tukea. Verovaroilla päästiin alkuun ja budjettirajoista vapaat kehittämislait nostivat nopeasti Suomen tieteen ja teknologian suurvallaksi.

Nyt valtiosta on tullut ylimielinen isäntä, jonka puristaa yliopistot ja korkeakoulut kylmään syleilyynsä. Rehtorien manifesti varmaan luettiin opetusministeriössä, mutta se ei aiheuttanut erityisiä toimenpiteitä. Sama ylimielisyys näkyi jo uuden yliopistolain valmistelussa. Kaikki Suomen yliopistojen rehtorit vaativat

yhteistuumin taloudellista autonomiaa, mutta valtiovarainministeriö pyyhkäisi vaatimuksen romukoppaan ilman sen suurempia tunnontuskia. Rehtorit parahtivat tuskasta, mutta isännän valtaa pitävä valtio ei rehtorien ruikutuksesta järkyttynyt.

Valtiovallan ja yliopistojen välistä keskustelua on piinallista seurata. Yliopistot vaativat itselleen täysin ymmärrettäviä oikeuksia, mutta valtion kanta on horjumattoman kielteinen. Ministeriöt juoksuttavat yliopistoja kuin pässiä narussa, ja juoksua vauhditetaan sopivasti kepillä ja porkkanalla. Yliopistoille heitetään pieniä lupauksia ja hanke-ehdotuksia, mutta todellisia rakenteellisia uudistuksia on mahdoton saada läpi. Surullisin esimerkki tästä on taloudellinen autonomia. Ammattikorkeakouluilla sellainen jo on, mutta yliopistot eivät vielä ole 'kypsiä' nauttimaan taloudellisesta itsenäisyydestä. Jokainen suomalainen tietää, ettei 2000-luvun maailmassa voi tehdä itsenäisiä ratkaisuja, jos kassassa ei ole omaa rahaa, eikä virkatodistuksessa ole merkintää oikeushenkilön asemasta.

Valtiovallan kannattaisi kuitenkin lukea herkemällä mielellä rehtorien julistusta. Siinä nimittäin luvataan merkittäviä asioita. Yliopistot vahvistavat kansainvälistä opetustaan, tunnistavat vahvuuksiaan ja profiloituvat niiden mukaan. Samoin yliopistot lupaavat karsia päällekkäisyyksiä, liittoutua keskenään, tehostaa yhteistyötä ammattikorkeakoulujen kanssa, kannustaa yksiköitä yhteisiin ja monitieteisiin hankkeisiin sekä kehittää laatujärjestelmiä ja tehostaa hallintopalveluja. Kaiken tämän yliopistot ovat valmiit lupaamaan, jos valtio antaa niille taloudellisen itsenäisyyden ja takaa yliopistojen itsenäiset toimintamahdollisuudet Suomessa.

Luulisi tällaisten lupauksen kiinnostavan valtiota. Jos yliopistoilla olisi oikeus hankkia ja rahastoida omaisuutta, perustaa yrityksiä ja liit-

toutua vapaasti elinkeinoelämän kanssa, valtio säästäisi suuren määrän verotuloja ja opetusministeriön ylikuormitetuille virkamiehille jäisi enemmän aikaa puuhastella kehityshankkeiden parissa.

Mutta kyse ei ole rahasta vaan vallasta. Jos yliopistot saisivat taloudellisen autonomian, ne eivät olisi enää entisessä määrin riippuvaisia valtiosta ja sen ministeriöistä. Tieto- ja informaatioyhteiskunnassa tieteellisesti tuotettu tieto ja teknologiset innovaatiot ovat rahanarvoista tavaraa. Korkeatasoinen yliopisto pystyy tuottamaan tietoa, tuotteistamaan sen ja markkinoimaan tiedon omien yritysten kautta markkinoille. Tällainen liiketoiminta on jo tuttua toulua suuressa maailmassa, mutta vasta tulossa Suomeen. Suomalaiset yliopistot saavat lähitulevaisuudessa rajoitetun oikeuden sijoittaa varojaan yritystoimintaan, mutta kaikki sijoitukset on alistettava opetusministeriön hyväksyttäväksi. Tämä on valtapeliä parhaimmillaan.

Suomalaiset yliopistot ovat aina korostaneet tutkimuksen ja opetuksen autonomiaa. Korostus meni 1960- ja 70-luvuilla niin pitkälle, että kaikki yksityiseltä sektorilta saatu tutkimusra-

hoitus leimattiin epäluotettavaksi. Valtion rahan sijaan on ollut, ja on edelleen, se ainoa puhdas ja objektiivinen tutkimusrahoitus. Onko taloudellinen autonomia jäänyt tieteellisen autonomian vangiksi?

Suomen valtio on jo ulkoistanut suuren määrän palveluja, jotka ovat kuuluneet valtion erityiseen suojeluun viimeisten viiden vuosisadan ajan. Valtio kuitenkin pitää edelleen kiinni yliopistoista, vaikka ne voisivat elää tieto- ja informaatioyhteiskunnassa hyvin omaa itsenäistä elämäänsä yhteistyössä valtion ja elinkeinoelämän kanssa. Tämäkin lause on kirjattu rehtorien manifestiin. Varmasti osa yliopistojen toiminnoista kaatuisi markkinavoimien puristuksessa, mutta J. V. Snellmania lainaten, "Se mätköön joka mätää on".

Manifesteja ovat perinteisesti laatineet yksinvaltiaat hallitsijat ja sorretut kansanluokat. Kumpaan sarjaan yliopistojen rehtorien punakantinen manifesti kuuluu?

Kirjoittaja on professori ja Lappeenrannan teknillisen yliopiston Etelä-Karjala-instituutin johtaja.